

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.

Ефективна економіка. 2022. № 9.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2022.9.25>

УДК 331.101.38:331.2

Г. І. Мисак,

к. е. н., доцент кафедри менеджменту,

Львівський національний університет імені Івана Франка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6730-1877>

Я. Я. Кріль,

к. е. н., доцент кафедри обліку і аудиту,

Львівський національний університет імені Івана Франка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3421-8094>

О. Б. Юрченко,

к. е. н., доцент кафедри обліку і аудиту,

Львівський національний університет імені Івана Франка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3941-6340>

РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ «КУЛЬТУРНИЙ ШОК» ТА АДАПТАЦІЯ ДО НОВОЇ КУЛЬТУРИ

H. Mysak,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management

Ivan Franko National University of Lviv

Ya. Kril,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Accounting and Audit,

Ivan Franko National University of Lviv

O. Yurchenko,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Accounting and Audit,

Ivan Franko National University of Lviv

DEFINITION OF THE CONCEPT OF «CULTURE SHOCK» AND ADAPTATION TO A NEW CULTURE

У даній статті розглянуто та розкрито ключові аспекти «культурного шоку», зроблено оцінку сучасного стану та тенденцій розвитку даного поняття. Об'єктом дослідження є категорії «культурний шок» та культурна адаптація. Під час аналізу встановлено, що деякі дослідники розглядають «культурний шок» як своєрідне «професійне захворювання». Симптомами «культурного шоку» може виявитись відсутність впевненості в собі, тривожність, дратівливість, безсонниця, депресія. «Сутність культурного шоку» – це конфлікт старих і нових культурних норм і орієнтацій. Власне кажучи, культурний шок – це конфлікт двох культур на рівні індивідуальної свідомості. Однак, А. Фьорнхем, С. Бохнер вважають, що термін «культурний шок» лише маскує реальні труднощі і тягне за собою дезорієнтацію в процес адаптації. На їхню думку, цей термін варто назвати «шокова реакція на зміни життєвих обставин», оскільки будь-які зміни, а особливо зміни, пов'язані з культурним оточенням людини, вимагають адаптації. Звідси для опису міжкультурних явищ багато дослідників змушені використовувати інші терміни, пов'язані з «культурним шоком», але не ідентичні йому, роблячи акцент на більш конкретних аспектах цієї проблеми.

Розглянуто також адаптацію до нової культури. Перспективним здається погляд на адаптацію людини до культури спільноти, країни як на природній процес навчання новому, тобто на адаптацію як процес навчання. У цьому випадку соціокультурну адаптацію слід розглядати як особливий випадок соціалізації або ресоціалізації. Культурну адаптацію розглядають також як процес оперативного приведення поведінки у відповідності з існуючими нормами.

Today it is very difficult to imagine one's life without already existing national cultures. The categories of «culture shock» and cultural adaptation are becoming relevant today. «Culture shock» is interpreted as a kind of «occupational disease» and its following symptoms are defined. However, some researchers believe that the term «culture shock» should be called «shock reaction to changes in life circumstances», since any changes, and especially changes related to a person's cultural environment, require adaptation. Issues of thorough study of positive and

negative trends in various interpretations of the concepts of «culture shock» and adaptation to a new culture remain relevant.

In view of this, the main purpose of writing the article is to analyze the current state of development of «culture shock» and adaptation to a new culture and identify the main factors of their formation in order to take them into account in the formation of effective trends at the current stage and prospects for further development.

In this article, the key aspects of «culture shock» are considered and revealed, the current state and development trends of this concept are assessed. The object of the study is the categories of «culture shock» and cultural adaptation. During the analysis, it was established that some researchers consider «culture shock» as a kind of «occupational disease». Symptoms of «culture shock» may include lack of self-confidence, anxiety, irritability, insomnia, and depression. «The essence of culture shock» is the conflict of old and new cultural norms and orientations. Strictly speaking, culture shock is a conflict between two cultures at the level of individual consciousness. However, A. Fjornham, S. Bochner believe that the term «culture shock» only masks real difficulties and entails disorientation in the adaptation process. In their opinion, this term should be called «shock reaction to changes in life circumstances», since any changes, and especially changes related to a person's cultural environment, require adaptation. To describe intercultural phenomena, many researchers are forced to use other terms related to «culture shock», but not identical to it, emphasizing more specific aspects of this problem.

Adaptation to a new culture is also considered. It seems promising to look at the adaptation of a person to the culture of the community, the country as a natural process of learning something new, that is, adaptation as a learning process. In this case, sociocultural adaptation should be considered as a special case of socialization or resocialization. Cultural adaptation is also considered as a process of prompt behavior adjustment in accordance with existing norms.

Ключові слова: *культура; «культурний шок»; культурна адаптація; «V-крива»; культурний стрес.*

Keywords: *culture; «culture shock»; cultural adaptation; «V-curve»; cultural stress.*

Постановка проблеми. Сьогодні дуже важко уявити своє життя без вже існуючих національних культур. Актуальними сьогодні стають категорії «культурний шок» та культурна адаптація. «Культурний шок» трактують як своєрідне «професійне захворювання» та визначають наступні його симптоми. Однак, деякі дослідники вважають, що термін «культурний шок» варто назвати «шокова реакція на зміни життєвих обставин», оскільки будь-які зміни, а особливо зміни, пов'язані з культурним оточенням людини, вимагають адаптації.

Актуальними залишаються питання ґрунтовного вивчення позитивних та негативних тенденцій різного трактування понять «культурний шок» та адаптація до нової культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен культурної адаптації вивчається зовсім недавно і найчастіше розглядається дослідниками як варіант соціальної адаптації в працях Т. Г. Стефаненко, С. М. І конникова, С. А. Іванової та інші [1]. Проте, складні процеси, які відбуваються в сучасних умовах, вимагають, на наше переконання, поглиблення знань з теоретичних та практичних питань дослідження «культурного шоку» та культурної адаптації.

Постановка завдання. З огляду на це, основною метою написання статті є здійснення аналізу сучасного стану розвитку «культурного шоку» та адаптації до нової культури та виявлення основних чинників їх формування з метою їх врахування при формуванні ефективних тенденцій на сучасному етапі та перспектив подальшого розвитку.

Методи дослідження. Теоретичним та методичним підґрунтям проведення дослідження стали загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, системний і комплексний підходи до вивчення суспільних явищ і процесів. У процесі наукового дослідження використовували загальноекономічні та специфічні методи, зокрема, абстрактно-логічний (для теоретичних узагальнень результатів дослідження та формулювання висновків); статистичного дослідження, соціологічні методи, а також аналіз і синтез та інші наукові методи дослідження.

Виклад основного матеріалу. Входження в нове культурне середовище часто пов'язане з явищем «культурного шоку» або стресу. С. Лісгард, вивчаючи адаптацію скандинавських студентів в США, підкреслював, що адаптація людини розвивається за прогнозованим часовим графіком. «V-крива» була обмежена лише адаптацією людей до нової культури, проте, в більш пізніх його статтях показано, що більш повним описом цього процесу може бути «V-крива», яка охоплює як адаптацію в іншу культуру, так і реадаптацію.

Теоретична концепція «культурного шоку» була введена в науковий обіг К. Оберга [4]. Він розглядав «культурний шок» як своєрідне «професійне захворювання». Симптомами «культурного шоку» може виявитись відсутність впевненості в собі, тривожність, дратівливість, безсонниця, депресія. Як зазначав С. Левицький, «Страх є завжди страх перед Чужою нам невідомістю. Ми боїмось втратити ті цінності, з якими ми зросли, з якими ми звикли ототожнювати самих себе. Важлива категоріальна риса страху пов'язана з його направленістю на «чуже». Цей страх перед «Чужим» часто поєднується зі страхом перед всім «новим», так звана «неофобія» [5]. Таку людину лякає будь-яка новизна, хочеться знаходитись у знайомому колі звичок, органічно неприємно перебудовуватись, пристосовуватись до нових умов, до всього, що загрожує вивести із загальної рівноваги. К. Оберг наводить шість характеристик «культурного шоку»:

1. Нервові напруження із-за необхідності психологічної адаптації.
2. Почуття втрати і обездоленості із-за відсутності залишених на батьківщині друзів, зміна статусу (як правило, пониження), а також відсутність знайомих і близьких людей і предметів побуту.
3. Відчуття себе неприйнятним новим оточенням або небажанням спілкуватися з новою культурною групою.
4. Плутанина в старих і нових соціальних ролях, цінностях, ідентичності.
5. Почуття подиву, стурбованості, а іноді навіть відрази або обурювання від спостереження культурних розбіжностей.
6. Відчуття свого безсилля у зв'язку з соціальною неадекватністю і

новим культурним середовищем.

Згідно концепції К. Оберга, «сутність культурного шоку» – це конфлікт старих і нових культурних норм і орієнтацій (старих, властивих індивіду як представнику того суспільства, яке він покинув, і нових, які показують суспільство, в яке він прибув). Власне кажучи, культурний шок – це конфлікт двох культур на рівні індивідуальної свідомості.

Частіше всього «культурний шок», на наше переконання, асоціюється з негативними наслідками, і лише окремі індивіди звертають увагу на його позитивну сторону.

Модель «V-кривої» і культурного шоку були однією з перших спроб дати пояснення процесу культурної адаптації. Проте, вона має ряд недоліків. У зв'язку з тим, що термін «культурний шок» з'явився давно, і, можливо, внаслідок цього, він є занадто загальним. В науковій літературі, на нашу думку, він став штампом, який застосовується для опису різних реакцій на багато різних проблем. Можна сказати, що під визначення «культурний шок» підпадає величезна кількість різноманітних понять як психологічного, так і соціокультурного плану. А. Фьорнхем, С. Бохнер вважають, що термін «культурний шок» лише маскує реальні труднощі і тягне за собою дезорієнтацію в процес адаптації. На їхню думку, цей термін варто назвати «шокова реакція на зміни життєвих обставин», оскільки будь-які зміни, а особливо зміни, пов'язані з культурним оточенням людини, вимагають адаптації. Звідси для опису міжкультурних явищ багато дослідників змушені використовувати інші терміни, пов'язані з «культурним шоком», але не ідентичні йому, роблячи акцент на більш конкретних аспектах цієї проблеми. Так В. Смолло розглядає «мовний шок», як один з основних елементів культурного шоку, оскільки саме через мову можливе досягнення успішних соціальних взаємовідносин. Інші автори використовують термін «рольовий шок» для того, щоб описати плутанину в соціальних ролях і втрату соціального статусу, що відчувається в сфері професійно-ділових відносин.

Крім того, не всі дослідники виявили симптоми «культурного шоку» або кризи, деякі спостерігали у людей, які адаптуються до нового соціокультурного

середовища лише незначну роздратованість. Тому, теорія V-кривої, на нашу думку, може бути застосована не у всіх випадках.

Перспективним здається погляд на адаптацію людини до культури спільноти, країни як на природний процес навчання новому, тобто на адаптацію як процес навчання. У цьому випадку соціокультурну адаптацію слід розглядати як особливий випадок соціалізації або ресоціалізації. Особливу увагу у цьому процесі слід приділити змінам у системі цінностей, ідентичності особистості, набуттю нових соціальних навиків і норм поведінки, а також емоційному пристосуванню до культури організації. Людям, які адаптуються, необхідно «відкинути» знайомі норми, зразки поведінки як менш значущі і оволодіти нормами, традиціями і цінностями культури даної спільноти, країни. Крім того, в науковій літературі робиться спроба звернути увагу на соціальну поведінку людини, а не лише на її психологічні характеристики.

Культурну адаптацію розглядають також як процес оперативного приведення поведінки у відповідності з існуючими нормами. Цей напрямок сформувався під значним впливом біхевіоризму, звідси і був запозичений принцип «навчання». На думку багатьох представників цього напрямку, формування і стандартизація особистості стали наслідком стимулів «покарання і заохочення». Реакція індивіду, на їхню думку, неминуче повторюється в схожих умовах внаслідок очікування «заохочення». Задоволення потреб індивіду в результаті певного способу поведінки підтримує цю поведінку. Іншими словами, нагороджуються лише соціально значимі моделі поведінки, а «навчання» здійснюється в силу процесу повторення.

Можна розглядати адаптацію до культури як «подорож» від границі до центру культури, від стану неприйняття або незнання до розуміння особливостей культури і здатності поставити себе на місце носія культури. Дана уява базується на концепції Дж. Беннета, яка основана на принципі психологічного дисонансу. Автор виходить з положення, що люди реагують не на самі події, які переживають, а на ті значення, які приписуються цим подіям в рамках звичної для них культурної системи. Успішна субкультурна адаптація

має на увазі не лише набуття нових навиків і стереотипів поведінки, але і здатність правильно інтерпретувати поведінку партнерів з культурної комунікації. Модель «подорожі» показує розвиток культурного сприйняття зі збільшенням контакту з новою культурою. З перших днів адаптації свідомість людини, яка адаптується змінюється, розвивається до стану терпимості, «етнорелятивізму», в якому точки відмінності культури, які є у людини і певної організації, формують нове сприйняття людиною оточуючого світу. Таким чином, досягається не просто «орієнтація» в специфічних проявах незнайомої культури організації, яка базується на виключно пізнавальних процедурах, але і особисте емоційне сприйняття даної культури, а також більш глибоке пізнання основ власних культурних традицій.

В залежності від цілей людини, яка адаптується до нової культури і можливостей здійснення успішного до неї пристосування, виділяють наступні стадії адаптації:

- 1) психічна переорієнтація на рівні цілеспрямованого конформізму;
- 2) взаємна терпимість;
- 3) акомодация, яка виникає на основі терпимості, вона пов'язана зі взаємними уступками;
- 4) повне пристосування (асиміляція).

Ступінь виявлення «культурного шоку» і термін адаптації визначається двома групами факторів: характеристиками співробітників і особливостями взаємодії культур, а також ступенем їх подібності і відмінності. До факторів першого типу можна віднести: індивідуально-особистісні фактори; готовність до змін і мобільність; неформальні відносини з колегами на роботі сприяють успішній адаптації в новому культурному середовищі.

Висновки. Підсумовуючи вищесказане, варто зазначити, соціокультурна адаптація особистості, на наше переконання, є безперервним процесом реагування на зміни, які відбуваються в житті. Досвід всіх попередніх адаптацій людини складає його адаптативну біографію, яка фіксується в соціальних стандартах, стереотипах, звичках. Концентрований досвід пристосування певної соціокультурної спільноти в умова існування

характеризує етноспецифічні риси культури і передається до інших за допомогою механізму традиції, яку можна вважати механізмом акультурації. Соціокультурне середовище відчувається як найбільш важливе середовище, яке оточує людину, її зміни тягнуть за собою конфлікт культурних норм і орієнтацій попередньої і нової культурної групи, відчуття неадекватності звичної соціальної поведінки, неприємне почуття дискомфорту і подиву при усвідомленні різниці між культурами, внаслідок чого виникає необхідність в зміні системи цінностей, етнічної ідентичності, набуття нових соціальних навиків, а також емоційному пристосуванню до зміненого культурного середовища.

Література

1. Стефаненко Т. Г. Адаптация к своей культурной среде и пути её оптимизации. М. : Наука, 1994. 225 с.
2. Lysgaard S. Adjustment in foreign society : Norwegian Fulbright Visiting the United States. *International Social Sciences Bulletin*, 1955. vol.7#1.
3. Ward C. The V-curve on trial. *International Journal of Intercultural Relations*, 1998. v.22, #3.
4. Oberg K. Cultural Shock : Adjustment to new cultural environments. *Practical Anthropology*. 7.
5. Ливицкий С. А. Трагедия свободы. М. : Канон, 1995.

References

1. Stefanenko, T. G. (1994), *Adaptacija k svoej kul'turnoj srede i puti ejo optimizacii* [Adaptation to the cultural environment and ways of its optimization], Nauka, Moscow, Russia.
2. Lysgaard, S. (1955), "Adjustment in foreign society: Norwegian Fulbright Visiting the United States", *International Social Sciences Bulletin*, vol.7, no.1.
3. Ward, C. (1998), "The V-curve on trial", *International Journal of Intercultural Relations*, vol.22, no. 3.
4. Oberg, K. (1960), "Cultural Shock : Adjustment to new cultural environments", *Practical Anthropology*, vol. 7(4), pp. 177–182.
5. Lyvitsky, S. A. (1995), *Tragedija svobody* [The tragedy of freedom], Kanon, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 20.09.2022 р.